

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer i landet. Information bör också sökas från andra källor.

Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Zambia 2015–2016

I. SAMMANFATTNING

Zambia är en konstitutionell demokrati med flera politiska partier och regelbundna allmänna val av president, parlament och lokala församlingar. Fredliga maktskiften har blivit det normala. Det senaste året har utvecklingen varit negativ vad gäller vissa grundläggande fri- och rättigheter, framförallt yttrande- och pressfriheterna, samt den politiska mötesfriheten. Staten präglas generellt av bristande eller ojämlikt ansvarsutkrävande.

Zambia har en ny konstitution sedan den 5 januari 2016. Principerna om respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheter finns inskrivna i denna. Ur ett rättighetsperspektiv innehåller dock den nya konstitutionen svagheter. Exempelvis kvarstår dödsstraffet och ett implicit förbud mot samkönade äktenskap.

Regeringen verkar på vissa områden för en stärkt respekt för de mänskliga rättigheterna, till exempel för kvinnors mänskliga rättigheter och mot barnäktenskap, samt för förbättrade villkor för häktade och fängslade. Samtidigt sker inskränkningar i rättigheter såsom yttrandefriheten, församlingsfriheten och för hbtq-personer.

Enligt konstitutionen är den dömande makten åtskild från den lagstiftande och verkställande makten. Eftersom landets institutioner överlag är svaga tenderar domstolar att vara känsliga för regeringens ståndpunkt när det gäller rättsprövningar med politisk anknytning.

President- respektive parlamentsvalet den 11 augusti 2016 var välorganiserat och genomfördes fredligt, men föranleder frågor om den demokratiska utvecklingen i Zambia. Valperioden innehöll inslag av politiskt motiverat våld, svårigheter för den politiska oppositionen och civilsamhällesorganisationer att anordna möten liksom inskränkningar för oberoende media att verka.

Det könsbaserade våldet, främst mot kvinnor, är omfattande och statistik för 2015 visar en ökning med 16 procent mot föregående år. Samtidigt har Zambia de senaste åren blivit allt bättre på att rapportera könsbaserat våld vilket gör jämförelser över tid svåra.

Zambia har sedan början av 2000-talet haft en god ekonomisk utveckling, men en ekonomisk kris med början 2015 har inneburit försämrade förutsättningar. Zambia är ett av världens mest ojämlika länder enligt UNDP. Cirka 54 procent av befolkningen lever i svår fattigdom och har en inkomst på mindre än två USD per dag. Andelen som lever i extrem fattigdom är 40 procent.

II. RÄTTSSTATENS PRINCIPER

En princip för god samhällsstyrning

Principen om respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheter finns inskrivna i den nya konstitutionen som gäller sedan 2016. En ny rättighetskatalog (*Bill of Rights*) var föremål för folkomröstning i augusti 2016, men godkändes inte. Det står inte klart om regeringen avser att hålla en ny folkomröstning och tills vidare gäller rättighetskatalogen från 1996.

Enligt konstitutionen är rättsväsendet oberoende och ska säkerställa att rättighetskatalogen följs. Rättsskipningen i landet är tvädelad mellan ett formellt system med domstolar som både tar sig an civil- och straffrättsliga mål och ett informellt system med ett hövdingaväsende, huvudsakligen på landsbygden, som dömer enligt traditionella lagar. Den formella lagen har företräde men det är vanligt att civilrättsliga mål löses med hjälp av informell rätt. Med den nya konstitutionen har en konstitutionell domstol och en appellationsdomstol etablerats.

Domstolarna är enligt konstitutionen självständiga i förhållande till den verkställande makten, men den senare utövar informella påtryckningar och

har ofta ett reellt inflytande över rättsväsendet. Domarna i de högsta juridiska instanserna är tillsatta av presidenten.

Staten präglas generellt av bristande eller ojämnt ansvarsutkrävande. Det förekommer att politiker ställs till svars för beslut eller åtalas för brott begångna under ämbetsstiden, men det är ovanligt och framstår ofta som politiskt motiverat. De mycket långa handläggningstiderna inom rättsväsendet skapar i praktiken en slags amnesti för de mäktiga och välbeställda i samhället.

Korruption är ett utbrett samhällsproblem i Zambia. En anti-korruptionslag antogs 2012 och en anti-korruptionskommission har etablerats, men arbetet med att bekämpa den på alla nivåer spridda förekomsten av korruption har inte varit tillfredsställande. Uppföljningen brister vad gäller viktiga granskningar som exempelvis den årliga rapporten från den zambiska riksrevisionen. Det händer även att ledande politiker uttrycker motstridiga budskap om korruption. Budgetallokeringar till institutioner som arbetar mot korruption är otillräckliga och förlitar sig på givares bidrag. Zambia har plats 87 av 176 länder i *Transparency Internationals* index över upplevd korruption 2016.

Det finns ingen formell skillnad mellan mäns och kvinnors rättsskydd. Däremot finns många sociala, ekonomiska och kulturella faktorer som gör att skyddet i praktiken är sämre för kvinnor och att de oftare utsätts för rättsövergrepp.

Polisen gör sig ofta skyldig till kränkningar av de mänskliga rättigheterna, till exempel genom övervåld i samband med gripande, förhör och förvaring av misstänkta. Polisen tillämpar systematiskt ordningslagstiftningen (*Public Order Act*) övernitiskt i samband med den politiska oppositionens och andras försök att ordna möten.

Zambias kommission för mänskliga rättigheter upprättades 1996 för att utreda och fastställa kränkningar av mänskliga rättigheter. Möjligheter till uppföljning av anmälda kränkningar har hittills varit begränsade på grund av otillräcklig budget och bristande oberoende.

Konstitutionen innehåller principer om god samhällsstyrning och öppenhet men ännu saknas en lag som garanterar tillgänglighet till offentlig information.

III. DEMOKRATI

De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Zambia är en konstitutionell demokrati med flera politiska partier och regelbundna allmänna val av president, parlament, borgmästare och lokala församlingar. Flerpartidemokrati introducerades 1991 och fram till idag har åtta allmänna demokratiska val hållits. Fredliga maktskiften är det normala.

Den verkställande makten är huvudsakligen koncentrerad till presidentens ämbete. Presidenten är statschef, regeringschef och överbefälhavare och väljs på fem år. Presidentämbetet får innehas under högst två mandatperioder. Den starka position som den verkställande makten får genom direktval av presidenten förstärks ytterligare genom den relativt svaga ställning som parlamentet har. Trots att ledamöter väljs på individuella mandat finns det en stark kultur av att följa partilinjen eller presidenten. Den senare har även makt att nominera ledamöter till parlamentet. I och med den nya konstitutionen stärks dock parlamentets roll inom vissa områden, som till exempel genom att parlamentet ska godkänna statsbudgeten.

President- och parlamentsvalen i augusti 2016 ansågs av bland annat EU:s valövervakningsmission vara välorganiserade och genomfördes på ett fredligt sätt, men valperioden väckte även allvarliga frågor om den demokratiska utvecklingen i Zambia. Valperioden innehöll inslag av politiskt motiverat våld, svårigheter för den politiska oppositionen och civilsamhällesorganisationer att anordna möten, liksom kraftiga inskränkningar för oberoende media att verka. Det största oppositionspartiet har ännu inte erkänt valutgången, som var mycket jämn.

Parlamentet har en kammare och beslutar enligt konstitutionen om lagförslag och förändringar i landets lagstiftning, vilka sedan ska godkännas av presidenten. Parlamentet består av 156 direktvalda ledamöter och maximalt ytterligare åtta vilka nomineras av presidenten. Kvinnor innehar 17 procent av platserna. Den nya konstitutionens krav att en parlamentsledamot ska ha minst motsvarande gymnasieexamen slår framförallt mot kvinnliga kandidater. Vice-presidenten är en kvinna. I regeringen är andelen kvinnor högre än i parlamentet, för närvarande cirka 30 procent.

Flera olika partier finns representerade i parlamentet. De ideologiska skillnaderna partierna är få och deras dagordning styrs huvudsakligen av

önskan efter makt och ledande personligheters intressen. Det senaste valresultatet 2016 visade även tydligt en regional polarisering, något som tidigare inte varit vanligt i Zambia.

Traditionella ledare utövar fortsatt ett inflytande i Zambia, både i den nationella politiken och lokalt ute i samhället. En kammare för traditionella ledare finns med uppgift att bidra med rådgivning i lagstiftningsfrågor.

Det civila samhällets utrymme

Civilsamhällesorganisationerna är livaktiga och närvarande i den offentliga debatten och fungerar som pådrivare av frågor gällande mänskliga rättigheter. Människorättsförsvarare kan som regel verka fritt men det finns undantag, exempelvis vad gäller hbtq-frågor där företrädare ofta tvingas att hålla en låg profil för att undvika repressalier.

En omstridd lag från 2009 införde bland annat krav på registrering och statlig översyn av civilsamhällesorganisationer, vilket innebar inskränkningar i civilsamhällets möjlighet att verka. Lagen har bara delvis tillämpats och arbete pågår med att ta fram en reviderad lag. Tidplanen och den politiska viljan för detta arbete är dock oklar, vilket leder till fortsatt oro bland civilsamhället.

Den demokratiska kulturen är trots många år av institutionell demokrati förhållandevis outvecklad. Till exempel erhåller få civilsamhällesorganisationer finansiering från staten och övrig inhemsk resursmobilisering är svag. Däremot är civilsamhället ofta en språngbräda till politiska uppdrag eller välbetalda jobb inom staten.

IV. MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Ingen lag definierar eller förbjuder tortyr såsom föreskrivet i konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Eventuell domstolsprövning av tortyr görs på basis av straffrätten, vilken inte återspeglar de krav som konventionen ställer upp.

Tortyr eller framtvingande av information vid förhör förekommer enligt landets kommission för mänskliga rättigheter. Det finns uppgifter om våld, tortyr och våldtäkter vid förhör och vid förvar av misstänkta.

Ett problem är det övervåld som används i samband med polisens myndighetsutövning. Vid flertalet tillfällen har skottlossning förekommit i samband med demonstrationer, vilket har lett till dödsfall och allvarliga skador.

Förhållandena i fängelserna är undermåliga. Bristen på alternativa påföljder för brott, såsom villkorlig frigivning eller samhällstjänst, leder till överfulla anstalter. Landets fängelsesystem är byggt för 8 150 fångar, men har i nuläget 19 000 interner. På grund av platsbrist finns sällan separata celler för kvinnliga och manliga fångar. Det råder allmän brist på sanitet, hälsovård och mat. Fångar förvägras i stor utsträckning rätten till vård och spridning av hiv är ett stort problem.

Ungdomsanstalter finns för barn och ungdomar, men på grund av platsbrist placeras barn ändå i stor utsträckning både på häkten och i fängelser, i många fall i samma celler som vuxna, trots den utsatthet och de risker som det medför. Av de fängslade är tre procent barn och ungdomar. Barn till häktade eller dömda föräldrar finns också i fängelserna och är då i sällskap med dessa och andra intagna.

Dödsstraff

Dödsstraff utdöms fortfarande i Zambia men är mycket ovanligt. De tre brott vilka kan leda till dödsstraff är mord, högförräderi och grova rån. Barn kan inte dömas till dödsstraff.

Inga avrättningar har verkställts sedan 1997 och ett de facto moratorium föreligger. Presidenter har med jämna mellanrum omvandlat dödsstraff till livstidsdomar. President Edgar Lungu gjorde det 2015 för 332 dödsdömda.

Under de senaste åren har opinionsarbete mot dödsstraffet bedrivits till exempel av civilsamhällesorganisationer och av organisationer knutna till den katolska kyrkan, men opinionen är delad. Majoriteten av befolkningen är emot en ändring av rådande ordning.

Rätten till frihet och personlig säkerhet

En person som har blivit frihetsberövad ska inom 24 timmar få sin sak prövad för beslut om häktning. Detta åsidosätts ofta, dels på grund av polisens bristande resurser, dels på grund av en utbredd godtycklighet i hanteringen från polisens sida. Personer misstänkta även för mindre

allvarliga brott hålls ofta häktade i månader, eller år, i väntan på rättegång. Detta gäller främst när de misstänkta saknar pengar och inflytande. Att polisen agerar mot politiskt aktiva har också blivit tydligt, med godtyckliga frihetsberövanden och förhör genomförda på oklar juridisk grund.

Reserestriktioner förekommer inte och i princip finns inga hinder för zambiska medborgare att få pass, men är för det stora flertalet zambier förenat med lång väntetid och höga kostnader.

Rättssäkerhet

Enligt lag ska en person betraktas som oskyldig tills motsatsen bevisats. Rättegångar är som regel offentliga och juridisk konsultation är tillåten, men få åtalade har råd att anlita en försvarare. Ett offentligt biträde tilldelas om fallet är ett straffrättsligt mål och anses vara av allvarlig art. De offentliga försvararna har som regel så många fall att de åtalade ofta i praktiken inte får något substantiellt juridiskt stöd.

Generellt tar det lång tid innan ett fall tas upp i domstol. Misstänkta kan vara frihetsberövade i flera år innan deras mål kommer upp i första instans. Möjlighet att bli frigiven mot borgen förekommer i de fall då brottet inte är klassat som grovt, men få häktade har råd att betala borgen och systemet fungerar inte.

Civilsamhällesorganisationer bedriver rättshjälpsprogram särskilt riktade mot kvinnor och hbtq-personer. Dessa organisationer har stor betydelse när det gäller att följa upp anmälningar, samt bistå i och bevaka rättsprocesser.

Straffbarhetsåldern är åtta år.

Straffrihet

Straffrihet i samband med polisbrutalitet och fall av framtvingande av information är omfattande. Mycket få anmälningar mot poliser leder till rättslig påföljd. Små ansträngningar görs av polis och åklagare för att utreda händelser där politiska motiv finns bakom brottet. Att betala sig fri från rättslig prövning är en möjlighet som kan stå till buds.

Yttrande-, press- och informationsfrihet, inklusive på internet

Yttrandefriheten är garanterad i konstitutionen. Rättigheten kan inskränkas, för att inte riskera landets säkerhet, ordning eller allmän moral och det är

olagligt att uttrycka något som kan tolkas som förolämpande mot presidenten. Vare sig i konstitutionen eller i annan lagstiftning garanteras press- och informationsfrihet.

Utvecklingen på medieområdet har varit negativ de senaste åren och *Freedom House* bedömer pressfriheten i Zambia som ”ej fri”. I Reportrar utan gränsers (RSF) pressfrihetsindex har landet plats 114 av 180 länder 2016. RSF noterar samtidigt hur internet ger möjlighet till fria uttryck och opinionsbildning för journalister och andra.

Statlig TV och radio är tydligt partisk och regeringsvänlig, såväl vad gäller antalet inslag som inriktning. Tryckt media domineras av två regeringsstyrda dagstidningar, *Daily Mail* och *The Times*. Regeringsmakten utövar ett direkt inflytande över vad som skrivs. Självrensning förekommer i hög utsträckning. Oberoende bedömare som *Media Institute of Southern Africa (MISA)* och *Artikel 19* har under året uttryckt oro över utvecklingen i Zambia när det gäller yttrande- och pressfriheterna.

Pressen fungerar oftast som ett propagandaorgan och innehåller omfattande personangrepp och smutskastning. Sanningshalt och saklighet sätts sällan i främsta rummet. Rapporteringen i statliga media i samband med 2016 års val var, enligt EU:s valövervakningsmission, endimensionell och regeringsvänlig. En tredje rikstäckande tidning, *The Nation*, finns men också den stöder som regel regeringens linje. Som motvikt finns en rad privata och oberoende TV- och radiokanaler på lokal nivå där rapporteringen är mer mångsidig.

Journalister, framförallt från oberoende media, trakasseras och har även utsatts för misshandel. Trycket på de oberoende radiostationerna har ökat och flera av dem har fått sina sändningstillstånd indragna i samband med regeringskritisk rapportering. Polisen har vid flera tillfällen valt att inte ingripa eller följa upp när medier och journalister utsatts för politiskt motiverat våld. Regeringskritiska hemsidor har stängts ned och utrustning beslagtogs.

Under valkampanjen 2015-2016 höjdes temperaturen med hätska och mediefientliga utspel från regeringsföreträdare. Skattemyndigheten har på ett uppmärksammat sätt bidragit negativt i opinionsbildningen genom att två månader före valet på grund av påstådda obetalda skatteskulder stänga landets enda kvarvarande oppositionella tidning, *The Post*.

Ett lagförslag om införande av offentlighetsprincip lades fram 2012 av regeringen, men har ännu inte behandlats i parlamentet.

Mötes- och föreningsfrihet

Rätten till mötes- och föreningsfrihet finns inskriven i konstitutionen. I praktiken är dessa rättigheter kringskurna av ordningslagstiftningen (*Public Order Act*) som kräver att ett planerat politiskt möte ska anmälas till polisen med sju dagars varsel. Godtycklighet i polisens tillämpning av denna lag har lett till att den politiska oppositionen utöver kravet att föranmäla planerade möten, även förväntas kunna visa upp ett erhållet tillstånd. Tillämpningen är inte i linje med en dom från den nybildade konstitutionsdomstolen från maj 2016.

Under valkampanjen har polisens syn på säkerhet runt möten varit ensidig och till oppositionens nackdel. Regeringspartiets planerade möten har aldrig ställts in medan hot och övervåld förekommit i flera fall i anslutning till oppositionens sammankomster. Inskränkningarna av mötes- och föreningsfriheterna gäller i praktiken främst den politiska sfären.

Religions- och övertygelsefrihet

En stor majoritet i Zambia är kristna. Enligt en folkräkning från 2010 identifierar sig 96 procent av befolkningen med kristendomen. Externa bedömare anger en siffra närmare 85 procent och ett större inslag av naturreligion (drygt 10 procent). Av de övriga större världsreligionerna är islam störst med cirka en procent följare.

Religionsfrihet garanteras i konstitutionen och följs också i praktiken. Samtidigt slår den fast att landet är en kristen nation. De kristna och kyrkliga inslagen är starkt framträdande vid officiella sammanhang. Alla officiella sammanhang inleds med en bönestund. Besluten av president Edgar Lungu att instifta en nationell bönedag och att sätta upp ett ministerium för religiösa frågor har lett till kritik från kyrkliga samfund. Det uppfattas som statlig inblandning i frågor som hör till individ och samfund.

V. EKONOMISKA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Rätten till arbete, rättvisa arbetsvillkor och relaterade frågor

Zambia har ratificerat den Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta centrala konventioner. Inga rapporter finns om diskriminering på grund av religion, hudfärg eller politisk åsikt.

En formell anställning i Zambia innebär att den anställde åtminstone på papperet skyddas av lagar som reglerar arbetstid och minimilön. Minimilön per månad varierade 2012 mellan 700 och 1 445 kwacha (motvarande cirka 1 160 och 2 410 kronor samma år). Ett allmänt lönestopp infördes 2013 och hävdades två år senare.

Det finns påtagliga problem med barnarbete inom många sektorer, såsom jordbruk, industri och försäljning. Barn sätts i hårt arbete trots att barnarbete är förbjudet. Förbudet gäller dock framförallt tyngre industriella jobb och har undantag. Uppföljningen från myndigheternas sida brister.

Rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar, att bedriva kollektiva förhandlingar och att strejka är lagfäst med undantag för anställda i viss statlig verksamhet. Arbetsdagarna är kortade för de som är med i fackföreningar, till mellan 40 och 45 timmar per vecka i jämförelse med den normala maximinivån 48 timmar. Rätten att strejka är inte helt tydlig, vilket kan göra det svårt att avgöra när en strejk är laglig. En strejk får maximalt vara i 14 dagar. Generellt sett har fackförbunden ett begränsat inflytande på den zambiska arbetsmarknaden.

Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälsosektorns andel av landets statsbudget har under ett par år sjunkit och var 2016 8,3 procent. Hälsosektorn är starkt beroende av den hjälp som internationella givare ger. Hälsa- och sjukvård förmedlas genom offentliga, privata eller missionsägda sjukvårdsanläggningar, varav 80 procent är offentligt ägda. Primärvård erbjuds kostnadsfritt, inklusive mediciner. Stor brist råder på personal. Hälsoministeriet har för 2016 rapporterat 22 520 sysselsatta i hälso- och sjukvårdssektorn, jämfört med ett behov på 39 300 för att uppnå målet om att ge vård av god kvalitet. Tillgången till sjukvård är lika för män och kvinnor.

Barnadödligheten har från 1992 till 2013/2014 minskat med 61 procent, från 191 till 75 döda per 1 000 levande födda barn. Ett av 13 barn upplever inte sin femårsdag. Det är framförallt fattigdomsrelaterade sjukdomar, såsom luftvägssjukdomar, diarré och malaria som ger upphov till för tidig död för barn, samt för lågt intag av näringsämnen. Andelen barn som blir fullt vaccinerade är hög, cirka 98 procent.

Mödradödligheten är hög men har från 2002 till 2013/2014 minskat från 721 till 398 per 100 000 levande födda barn. Zambia har också ett av världens högsta födelsetal med 5,3 födslar per kvinna, där en tredjedel av mödrarna är 18 år eller under. Detta påverkar mödra- och barnadödligheten negativt.

Preventivmedelsanvändningen bland kvinnor är endast 32,5 procent vilket till viss del beror på utbredd okunskap och myter kring riskerna med preventivmedel. Behovet av SRHR-insatser riktade mot ungdomar är fortsatt stort. Andelen tonårsgraviditeter är hög. Användningen av preventivmedel bland unga kvinnor är låg, 10 procent i åldern 15 till 19 år och 33 procent i åldern 20 till 24 år. Nära hälften av samtliga flickor mellan 15 och 19 år i den fattigaste delen av befolkningen beräknas antingen vara eller ha varit gravida. Undervisning om sex och samlevnad numera i den zambiska läroplanen.

Tillgången till och kvaliteten på hälsovård varierar över landet, med stora brister i glesbefolkade områden där tillgången till vårdpersonal inklusive barnmorskor är låg. Exempelvis är andelen födslar med kvalificerad personal 88,5 procent i stadsområden, men bara 51,6 procent på landsbygden.

Abort är tillåtet på ett flertal grunder men kräver godkännanden från tre läkare, vilket i praktiken försvårar tillgången. Det anses vara skamligt att genomföra en abort och aborter är inte allmänt accepterat i samhället. Osäkra aborter är vanliga, bland annat för att det är svårt att få hjälp av läkare. Stigma, diskriminering och dålig kunskap om lagstiftningen bidrar också.

Malaria är den sjukdom som skördar flest dödsoffer med över fem miljoner sjukdomsfall per år. Antalet fall sjönk dock med 66 procent mellan år 2000 och 2008. Antalet dödsfall uppskattas ha minskat från 6 500 till 2 337 under perioden 2010 till 2015, främst tack vare ökade preventiva insatser med myggnät, sprejning av hus samt förbättrad behandling.

Hiv är en stor börda för samhället, familjen och hälsovården. Bland landets vuxna befolkning är 11,6 procent smittade. Andelen smittade kvinnor är 14,5 procent. Av de smittade har 80 procent tillgång till bromsmediciner. Andelen nysmittade har minskat med 41 procent mellan 2009 och 2016. Trots detta smittas årligen 46 000 personer i Zambia varav en överväldigande majoritet är unga kvinnor.

Rätten till utbildning

Regeringen erbjuder fri sjuårig skolgång. Dock kräver skolorna in olika avgifter som familjerna förväntas bidra med, såsom avgift för skolskötsel och bidrag till föräldralösa barn. Antalet barn, inte minst flickor, som på grund av äktenskap, graviditet eller lokal kultur och sedvänja lämnar skolan är stort. Av barnen i åldrarna 7-13 år går 249 400 inte i skolan, vilket motsvarar åtta procent. Antalet flickor i skolan har ökat senare år, men de är fortfarande något färre än antalet pojkar i klasserna ett till tolv. Närmare 70 procent av kvinnor och 83 procent av män över 15 år är läskunniga. I de fattigare delarna av befolkningen är läskunnigheten lägre.

Mycket har gjorts för att öka barns skolgång men resursbristen gör att utbildningssystemet karaktäriseras av ineffektivitet, överfulla klasser, stor lärarbrist och ett utbrett misstroende mot kvaliteten i undervisningen.

Rätten till tillfredsställande levnadsstandard

Världsbanken klassificerar sedan 2011 Zambia som ett lägre medelinkomstland. Enligt OECD/DAC:s klassificering räknas det som ett mindre utvecklat land. Cirka 54 procent av befolkningen lever i svår fattigdom och har en inkomst på mindre än två USD per dag. Räknar man på definitionen extrem fattigdom ligger siffran på 40 procent. Zambia hade år 2015 plats 139 av 188 i UNDP:s index för mänsklig utveckling.

Zambia har en mycket ojämn inkomstfördelning vilket gör landet till ett av världens mest ojämlika enligt UNDP. Det finns regionala skillnader men de tydligaste skiljelinjerna går mellan stad och landsbygd eller mellan de som är del av den formella respektive den informella ekonomin. Tillgången på mat för fattiga hushåll och grupper är begränsad och mycket osäker. Zambia är ett av de länder i världen som ligger sämst till avseende undernäring. Omkring 40 procent av barnen under fem år beräknas vara kroniskt undernärda, enligt *World Foods Programmes Global Hunger Index*.

Drygt 40 procent av befolkningen bor i urbaniserade områden och 60 procent på landsbygden. Bostadsstandarden för majoriteten av befolkningen är mycket låg. Av stadsbefolkningen beräknas en majoritet bo i områden utan elektricitet, vatten, sanitet, sophämtning och andra former av samhällsservice. På landsbygden bor de flesta fortfarande i traditionella lerhus med grästak, utan vatten, elektricitet och sanitet.

Bara en fjärdedel av alla hushåll i landet har tillgång till elektricitet. På landsbygden är siffran så låg som fyra procent. Drygt 80 procent av alla hushåll använder ved eller träkol för matlagning, vilket medför hälsorisker, framför allt för kvinnor och barn. Ved är den i särklass vanligaste energiformen på landsbygden vilket tillsammans med träkolsframställningen bidrar till avskogningen av landet.

VI. RÄTTEN ATT INTE UTSÄTTAS FÖR DISKRIMINERING

Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter

En ny jämställdhetslag från 2015 syftar bland annat till att införliva åtaganden i konventionen om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor i nationell lagstiftning. Kvinnor och män har formellt samma rättigheter och skyldigheter inför lagen. Det zambiska samhället präglas dock av könsstereotypa värderingar och sedvänjor som gör att kvinnans ställning är underordnad. Konstitutionen slår fast att nationell lagstiftning slår ut lagar i den informella rätten, men i praktiken tillämpas båda systemen parallellt. Ett av de främsta exemplen är där en efterlevande makas äganderätt till den avlidnes egendom åsidosätts av makens släkt vid brist på testamente, trots hennes lagenliga rätt att ärva. Polygami tillåts enligt informell rätt hos vissa etniska grupper.

Patriotiska fronten (PF) har sedan valsegern 2011 agerat för att stärka kvinnors mänskliga rättigheter. Ett jämställdhetsministerium inrättades 2012, beslut om insatser mot könsbaserat våld har fattats, inklusive introduktion av nya så kallade användarvänliga domstolar. Enligt den nya konstitutionen ska en jämlikhets- och jämställdhetskommision inrättas. Ett problem är dock otillräckliga resurser i genomförandet.

Det könsbaserade våldet, främst mot kvinnor, är omfattande. Det totala antalet anmälningar av könsbaserat våld 2015 var 18 088 vilket var en ökning med cirka 6 000 fall jämfört med den föregående femårsperioden. En

betydande del av ökningen kan dock sannolikt förklaras med ett ökat medvetande om denna fråga och ökad rapportering till myndigheterna.

Barnets rättigheter

Barnets rättigheter är inskrivna i konstitutionen och en rad lagar till skydd för barns rättigheter har införts.

Barnarbete förekommer öppet. Enligt zambisk lag får barn mellan 13 och 15 år ägna sig åt så kallat lätt arbete, men barn används även för hårdare arbete, där minimiåldern är 18 år. Följden är att deras skolgång och hälsa påverkas.

Ett allvarligt hot mot barnets rättigheter är den vanliga förekomsten av äga, misshandel och sexuellt utnyttjande, inom såväl offentliga institutioner som inom familjen. Ett generellt problem är den bristande folkbokföringen vid barnfödelse, vilken bland annat medför svårigheter att mäta barnadödligheten eller begränsa antalet barnäktenskap. En nationell strategi för åren 2016-2020 för att sätta stopp för den höga andelen barnäktenskap är antagen.

Zambia har antagit en lag i syfte att bekämpa handel med barn, men handeln med barn fortsätter, bland annat för prostitution. Antalet gatubarn i Zambia har minskat men de återfinns fortfarande i de större städerna.

Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Zambia är ett multietniskt land med cirka 70 olika etniska grupper. Engelska och sju andra språk är officiella språk. Den politiska debatten innehåller påståenden om att vissa befolkningsgrupper skulle gynnas av staten, särskilt den grupp som presidenten eller andra höga beslutsfattare tillhör. Det är dock svårt att påvisa några systematiska skillnader.

Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Samkönade sexuella handlingar är straffbara. Minimistraffet för det som i zambisk lag benämns sodomi är 15 års fängelse. Konstitutionen förbjuder implicit samkönade äktenskap.

Klimatet har blivit sämre för hbtq-personer, som utsätts för diskriminering, hot och misshandel i vardagen, samtidigt som de tvingas till tystnad av rädsla för åtal. Hbtq-personer kan som regel inte leva öppet. Det råder en allmän och uttalad uppfattning om att homosexualitet strider mot såväl Zambias

kulturtraditioner som mot naturen och mot kristendomen. Diskriminering sker bland annat genom fientliga uttalanden av ledande politiker och andra opinionsbildare samt på arbetsmarknaden. Homofobiska attacker förekommer och är ofta brutala och innefattar fysiskt och sexuellt våld. Kvinnor i samkönade relationer riskerar att utsättas för vad som kallas ”korrigerande våldtäkter” i syfte att påverka deras sexuella läggning. Överlag tenderar våld och hot mot hbtq-personer att passera utan åtgärd av landets tillsynsmyndigheter.

De få hbtq-organisationer som finns är små och har begränsade möjligheter att bedriva sitt arbete. Dessa får inte registrera sig för den verksamhet som de vill bedriva, eftersom lagen förbjuder sexuellt umgänge mellan samkönade personer. De senaste åren verkar det emellertid ha funnits en form av tyst överenskommelse mellan regeringen och dessa organisationer som gjort att man kunnat verka inom vissa ramar.

Ett par rättsfall har på sistone väckt uppmärksamhet, särskilt ett fall där en transperson fått en fällande dom för att ha misslett en man till sexuellt umgänge. En högre domstol har fastställt domen till 15 års fängelse.

Flyktingars och migranternas rättigheter

Flyktingar har möjlighet att söka asyl i Zambia. Landet har dock reservationer gentemot flyktingars rätt till arbete, utbildning, rörelsefrihet och avseende resehandlingar. Från människorättsorganisationer rapporteras om missförhållanden i flyktinglägren, bristande information om flyktingarnas rättigheter, bristande tillgång till utbildning och förekomst av könsbaserat våld.

Zambia har under lång tid tagit emot flyktingar från närliggande konfliktdrabbade länder, framförallt från Angola och Demokratiska republiken Kongo, men även från Rwanda, Burundi och Somalia. Flyktingstatus för angolaner upphörde 2012 och för rwandier 2013. Kvarvarande 18 750 angolaner och 4 000 rwandier skulle erbjudas integrering. FN:s flyktingkommissariat (UNHCR) har rapporterat att det 2014 fanns 50 200 flyktingar och asylsökande i landet.

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning fastställs i nationell lagstiftning och en särskild myndighet för rättigheter för personer med funktionsnedsättning har upprättats. Få offentliga inrättningar kan dock

erbjuda den tillgänglighet som lagarna föreskriver. Personer med funktionsnedsättning utsätts för tydlig diskriminering vid till exempel anställning och utbildning. Få barn med funktionsnedsättning får det stöd de behöver. Det finns få skolor som är tillgängliga för barn med syn- och hörselnedsättning.

Regeringen och president Lungu har visat ett tydligt engagemang vad gäller att förbättra situationen för personer med funktionsnedsättning i landet, bland annat i ett linjetal i samband med parlamentets öppnande i september 2016.

Ratifikationsläget avseende centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* ratificerades år 1984. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt ratificerades år 1984 men det fakultativa protokollet om avskaffandet av dödsstraffet har inte ratificerats.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)* ratificerades år 1984. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt har inte ratificerats.

Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD)* ratificerades år 1972.

Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* ratificerades år 1985. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt har inte ratificerats.

Conventioneer mot torture, *Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)* ratificerades år 1988. Det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr har signerats år 2010.

Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* ratificerades år 1991. De tillhörande protokollen om barns indragning i väpnade konflikter och om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi har undertecknats 2008.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)* ratificerades år 2010.

Konventionen mot påtvingade försvinnanden, *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances (ICED)* ratificerades år

2011.

Flyktingkonventionen, *Convention Relating to the Status of Refugees (Refugee Convention)* och det tillhörande protokollet ratificerades år 1969.

Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, *Rome Statute of the International Criminal Court (ICC)* ratificerades år 2002.

Regionala instrument

Afrikanska stadgan om mänskliga och folkens rättigheter, *African Charter on Human and Peoples Rights (ACHPR)*, ratificerades år 1984.

Tilläggsprotokollet om kvinnors rättigheter ratificerades år 2006.

Afrikanska stadgan om barnens rättigheter och välfärd, *African Charter on the Rights and Welfare of the Child, (ACRWC)*, har signerats 1992.

Exempel på svenskt och internationellt arbete rörande mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer

I stort sett alla FN:s fonder och program (UNDP, UNICEF, WFP med flera) liksom fackorganen (WHO, ILO, UNHCR) är representerade i Zambia. Särskilda arbetsgrupper finns som arbetar med stöd till demokratisk samhällsstyrning, rättsväsendet, medborgerligt deltagande och mediefrågor. EU ger hög prioritet åt arbetet med att främja respekten för de mänskliga rättigheterna, både politiskt och inom utvecklingssamarbetet. Utvecklingen beträffande yttrandefrihet, medias ställning respektive församlingsfrihet har tagits upp i gemensamma uppvaktningar och uttalanden. Hbtq-personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna har uppmärksammats, liksom dödstraffet. Sverige har också bilateralt agerat i dessa frågor.

Sveriges bistånd till Zambia har demokrati och samhällsstyrning, inklusive de mänskliga rättigheterna, som ett område. Detta innefattar bland annat stöd till valkommissionen, till civilsamhällets möjlighet att utkräva ansvar, juridiskt stöd till kvinnor samt media.